

Arne Jon Isachsen

MÅNEDSBREVET

Januar 2007

HVORFOR IKKE KINA?

Tidlig på 1400-tallet valgte Kina å isolere seg fra resten av verden. Det kom til å koste Midtens Rike dyrt. Om lag fire hundre år senere tvang europeerne seg inn på det kinesiske fastlandet. Et totusenårig keiserdømme gikk i oppløsning.

En følelse av å være verdens midtpunkt og av overlegenhet, kombinert med rigide samfunnsnormer, gjorde at Kina kom bakpå i forhold til Europa. Det mener professor David Landes ved Harvard University. Selv om Midtens Rike oppfant både spinnemaskin og kompass, papir og boktrykkerkunsten før Europa, virket den totalitære styreformens keiserdømmet kom til å anta lite ansporende på innovasjon og økonomisk vekst. Når et overlegenhetskompleks gav manglende villighet til å lære av andre, ble resultatet et Kina dominert av andre land i mer enn hundre år.

”David Landes enjoys his political incorrectness”, skrev Sunday Telegraph i sin anmeldelse av boken *The Wealth and Poverty of Nations* som kom ut i 1998. I fjor skrev Landes som nå er godt over 80 år gammel og professor emeritus ved Harvard University, en artikkel om Kina basert på kapitlene 4 og 21 i omtalte bok. Hvorfor var det ikke en kineser, men en portugiser som først rundet Kap det gode Håp?

Kina har utelukkende seg selv å takk for at landet kom så bakpå fra tidlig på 1400-tallet og utover, mener Landes. Denne tesen er vond å svelge. Politisk ukorrekt er den sikkert også. Nettopp derfor skal vi se nærmere på den i dette årets første Månedsbrev.

Med Columbus’ oppdagelse av Amerika i 1492 og med Vasco da Gamas runding av Kap det gode Håp seks år senere, seilende inn i Det indiske hav, begynner en ny tid. Der Europa tar teten. Denne ”europasentrerte” forståelsen av historien faller mange tungt for brystet.

- Hadde man ikke funnet opp det meste i Kina før Europa gjorde det?
- Var det ikke mer et sammentreff av tilfeldigheter som gjorde at europeere kom først til Amerika?
- Hadde ikke Kina allerede i 1421—1423 utforsket store havområder og det med skuter som Nelson nesten fire hundre år etter i slaget ved Trafalgar ikke kunne matche?

Svarene på disse tre spørsmålene er Ja, Nei, Ja.

Nei, mener David Landes, det var ingen tilfeldighet at portugisere, spanjoler, engelskmenn og nederlendere var de førende under de store oppdagelser. Den imponerende armadaen som keiser Zhu Di lot bygge og utruste, og som hans håndgangne mann evenukken Zheng He stod ut fjorden med i januar 1421, ble liggende og råtne på land – de få skutene som kom tilbake vel to år senere. Senere ble tegningene av skipene brent – de største var dobbelt så lange som HMS *Victory* der Nelson stod på broen i 1805 – loggene hevet, og rapportene ødelagt. Kina gikk inn i en flere hundre år lang periode med selvpålagt isolasjon. Der man intet skulle vite om verden der ute. Til tider var det sågar straffbart å lære seg et fremmed språk. Og å lære bort eget.

Kinas første sjanse – vitenskap, men ikke vekst

Kineserne lå milevis foran på så mange områder. De fremstilte krutt og kanoner lenge før oss. Kompasset var de tidlig ute med. Trillebåren likeså. Kunsten å lage papir og å trykke bøker kunne folk i Kina lenge før Gutenberg. Og porselen så fint at ingen i Europa kunne måle seg med dem. ”China” heter det fortsatt – porselen av ypperste kvalitet. Kina hadde spinnemaskin for hamp fem hundre år før England hadde sin for bomull. Men å videreutvikle maskinen fra hamp til bomull, det ble det ikke noe av.

Spranget fra innsikt og kunnskap til oppfinnelser ser man klare eksempler på i Kina. Men derfra til innovasjon – dvs. systematisk bruk av det nye for på den måten å kunne utnytte ressursene på bedre vis og således skape vedvarende økonomisk vekst – er mer sjelden vare. Det motsatte skjedde ofte – kunnskaper gikk i glemmeboken. Og ferdigheter gikk tapt. Så måtte man finne tingene opp igjen på nytt.

Da forholdt det seg annerledes i Europa. Med Renessansen (1400—1650) opplevde folkene i vår del av verden en ny giv: Systematisk akkumulasjon av kunnskap der én generasjon stod på skuldrene til den forrige. Et opprør mot det bestående – som Luthers 95 teser slått opp på kirkeveggen i Wittenberg i 1517 – og Galileis støtte til Kopernikus om at sola var universets midtpunkt – banet veien for romslighet. En atmosfære av frihet som åpnet opp for nye måter å tenke på og å gjøre tingene på.

Et annet forhold som fremmet europeernes nysgjerrighet og vilje til å prøve nytt, var jøde- og kristendommens syn om at naturen er underlagt mennesket. Det er lov å prøve seg. Mennesket skaper sin egen utvikling. Tiden er lineær. Mulighetene er til stede for å gjøre livet lettere for neste generasjon.

Kineserne prøvde ikke

Hvorfor realiserte ikke kineserne potensialet som lå i den kunnskapen de utviklet, og de oppfinnelsene de frembrakte? *Ingen prøvde*, svarer Landes. To forhold lå bak:

- Kontroll og reguleringer fremfor marked og eiendomsrett
- Samfunnets verdinormer i det store

I Kina har staten alltid vært overordnet individet. Slik er det fortsatt. Om den enkelte borger skulle finne på nye måter å gjøre kjente ting på, for på den måten å hente ut en økonomisk gevinst, måtte han påregne at keiseren – Himmelens Sønn – ville kreve sitt. Kanskje ved at

staten tar over – den private eiendomsretten stod ikke sterkt. Eller ved saftig skattlegging. Eventuelt ved forbud mot det nye, som likevel kunne la seg utnytte, mot passende kompensasjon til embetsfolk i de rette posisjoner. Korrupsjon er intet nytt under den kinesiske solen.

I et enormt stort rike, styrt av et dyktig og mektig embetsverk, preget av monopoler og kontroll, ligger ikke forholdene særlig godt til rette for innovasjoner og nye måter å gjøre tingene på. I samme retning trekker stramme begrensninger i geografisk mobilitet. En kinesers *hukou* eller identitetskort forteller – også i våre dager – hvor han eller hun hører hjemme. Videre ønsket myndighetene under Ming-dynastiet (1368—1644) å begrense den sosiale mobiliteten. Som professor David Landes sier, ”... with severe penalties for those jumping professional and occupational barriers.”

Med det andre kulepunktet over – samfunnets verdinormer i det store – mener David Landes den totalitære stilen keiserdømmet etter hvert utviklet. Med kontroll av alle om alt over alt. Ikke bare fravær av frihet til å flytte. Her var reguleringer av klesdrakt. Hva slags snitt og hva slags farger. Maadressen i nyere tid, kan man si, står i en historisk tradisjon. Videre var det reguleringer av hva slags musikk man kunne spille. Og hvordan fester skulle feires.

Et regime så fullt av kontroll rammer alt initiativ og all nytenkning. I tillegg, skriver Landes, er det ”... a regime of paper work and harassment, endless paper work and endless harassment”. På toppen av det hele; forslag til nye måter å gjøre tingene på var ikke uten risiko. Det kunne bli sett på som en fornærmelse. Var ikke det bestående godt nok?¹

Også kinesernes syn på tiden spiller inn. Ting gjentar seg. En sirkulær opplevelse av tiden. Som ikke gir rom for vekst og utvikling. Eller for fremtidsoptimisme. At senere generasjoner skulle kunne nyte godt av egen generasjons foretaksomhet, var neppe en utbredt holdning blant kinesere i keiserdømmenes tid.

Kinas andre sjanse – lære av barbarene

Landet er Midtens Rike. Keiseren er Himmelens Sønn. Den som vil nærme seg keiseren må falle ned på kne og ni ganger la pannen berøre jorden. At utsendinger fra vestlige land gikk med på dette, eller som Landes formulerer det, ”... allowed the Chinese to compel them to these gestures ...”, bidrog til at kinesernes selvbilde om egen overlegenhet ble ytterligere befestet. Til utsendingen fra den engelske kronen i 1816 sa keiseren følgende:

”Mitt dynasti tillegger ikke utenlandske varer noen verdi; Deres nasjon fremstår som listig og utspekulert, og varer fra fremmed land tiltaler meg ikke det minste.”

En slik holdning – fra keiseren selv – og det på et tidspunkt da europeernes maritime og våpenmessige overlegenhet var åpenbar for dem som ville se, viste seg lite regningsvarende. I 1839 kom engelskmennene tilbake. Og med kuler og krutt presset de seg inn i Midtens Rike.

Hvorfor benyttet ikke kineserne sjansen til å lære av andre? Det å skulle ha noe å hente hos andre folk og kulturer, sier professor Landes, ble sett på som tegn på svakhet. Var det

¹ Øystein Sundes ”Du måkke komme her og komme her” kan nok ha hatt mer for seg i hine hårde dagers Kina enn i dagens Norge.

overhodet noe å lære? Et overlegenhetskompleks, som egentlig og i økende grad dekket over egen usikkerhet, sperret for nysgjerrighet på det fremmede og for læring av andre.²

Kina hadde krutt og kanoner lenge før Europa. Men utviklet ikke våpenteknologien videre. Videre manglet kineserne viljen til nøye å sette seg inn i europeernes våpenteknologi. Kinesiske geværer, sier David Landes, var ofte farligere for dem som brukte dem enn for fienden. Han peker også på en annen årsak til keiseres manglende interesse for mer effektive våpen; engstelsen for lite lojale generaler. Som med mer kraftfulle våpen mellom hendene, lettere kunne utgjøre en trussel mot keiseren selv.

Paralleller til dagens Kina

Hvordan forholder det seg med lojaliteten i dag? Jeg har sett hevdet at dagens kinesiske ledere kan tenkes å ha blandede følelser rundt etableringen av store, privateide, kinesiske foretak. Hvorfor? Fordi slike bedrifter – med store ressurser og lojale medarbeider – kan komme til å utgjøre en trussel mot CCP – Chinese Communist Party. Mindre risikofylt da med et næringsliv dominert av statseide foretak, statseide banker og utenlandske bedrifter.

På den annen side. Kina har sluppet ånden ut av flasken. Privat virksomhet står for en stadig økende andel av den raskt voksende kinesiske økonomien. Det er ingen vei tilbake. Men utviklingen skaper vinnere og tapere. Og spenningene i det kinesiske samfunnet kommer til overflaten oftere enn før. I 2005 var det, i henhold til offisielle tall, 87.000 opptøyer eller sammenstøt ("masse incidents"). Disse løses ikke opp ved bruk av rå makt. Her trenges en konstruktiv politikk der siktemålet er utviklingen av et "harmonious society". Et uttrykk jeg har inntrykk av at partiformann Hu Jintao og statsminister Wen Jiabao ikke kan få gjentatt ofte nok.

Hva legges i begrepet "harmonisk samfunn"? Ganske enkelt et mer rettferdig samfunn. Der godene fordeles jevnere, og miljøet tas på alvor. I sin iver etter å skape en effektiv og markedsbasert økonomi har Kina gått for langt i privatiseringen. Finansiering av skole, helse og pensjon er i altfor stor grad overlatt til den enkelte. En reversering er her på gang. Men det går sent. Myndighetene er forsiktige i sin bruk av penger. Kina er opptatt av en bærekraftig politikk – også hva gjelder de statlige finansene.

Epilog

Til slutt. Min oppgave her har i all hovedsak vært referentens. Jeg har prøvd å gjengi den historien David S. Landes forteller om Kina. Og Europa. Å skulle vurdere holdbarheten av den, eller vurdere den opp mot andre historier om det samme, har jeg ikke forutsetninger for.

² Parallellen til dagens Frankrike er lett å se. En nasjon opptatt av en gloriøs fortid og engstelig for en usikker fremtid. Se Isachsen (2006) og Thornhill (2007).

Litteratur

Isachsen, A. J. (2006), "Vinterbrev: Bokhandleren i Paris", se <http://home.bi.no/fag87025/pdf/Vinterbrev-06.pdf>

Landes, D. S. (1998), *The Wealth and Poverty of Nations*, Abacus, London

Landes, D. S. (2006), "Why Europe and the West? Why not China?", *Journal of Economic Perspectives*, No. 2, ss. 3—22

Menzies, G. (2002), *1421 The Year China Discovered the World*, Bantam Books, New York

Thornhill, J. (2007), "Les misérables: the French are filled with fear and frustration", *Financial Times*, 6 January

19. januar 2007

Home Page: <http://home.bi.no/fag87025/>